

КЛАСТЕРНИ САМАРАЛИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ КОМПЛЕКС ЁНДАШУВЛАРИ

Худойкулов Мамарасул Раджабович

Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти, PhD

Кластер тизимларининг шаклланиши ва фаолиятига кўплаб иқтисодий ва технологик жараёнлар таъсир кўрсатади. Кластерлар ичидаги иқтисодий жараёнлар ишлаб чиқариш тармоқлари, бозорга кириш, тадбиркорлик ва кластернинг ташқи таъсирини ўз ичига олади, технологик жараёнлар эса тадқиқот ва ишланмалар бўйича ҳамкорлик, инновацион экотизимлар, технологиялар трансфери ва рақамлаштиришни ўз ичига олади. Ушбу жараёнларни ва уларнинг ўзаро таъсирини тушуниш кластерга асосланган ривожланиш салоҳиятидан фойдаланиш учун самарали стратегияларни ишлаб чиқиш учун жуда муҳимдир.

Кластер тушунчаси кенг қамровли маънога эга бўлиб, уни турли соҳалар доирасида турлича шаклда қўллаб келишмоқда. Ғарбий Европа ва Америка олимлари кластер тизимларида самарали иқтисодий ва технологик жараёнларни тушуниш ва ривожлантиришга катта ҳисса қўшдилар. Уларнинг тадқиқотлари кластерлар динамикаси, инновацияларнинг аҳамияти, минтақавий ва миллий иқтисодий ривожланишдаги кластерларнинг роли ҳақида тушунча беради.

Л.Берг ва бошқалар ўз тадқиқотларида Европанинг тўққизта шаҳар минтақасидаги кластерлар динамикасини таҳлил қилиб, кластерларнинг ишлаши кластерларнинг ўзига хос шароитларига ва умумий фазовий-иқтисодий вазиятга боғлиқлигини таъкидлади¹¹². Ушбу тадқиқот иқтисодий ўсишни рағбатлантиришда кластер динамикасини тушунишга интеграл ёндашув муҳимлигини таъкидлайди.

Р.Мартин ва П.Сунлей Майкл Портернинг кластер назариясини танқидий таҳлил қилиб, турли назарий ва эмпирик муаммолар туфайли сиёсатни ишлаб чиқишда кластер концепциясини янада эҳтиёткорлик билан қўллаш зарурлигини таъкидлади¹¹³. Уларнинг иши кластернинг афзалликлари ва муаммоларини чуқур тушунишни талаб қилади.

П.Браунерхжелм ва М.Фелдман технологияга асосланган саноат кластерларининг келиб чиқиши ва пайдо бўлишини ўрганиб, кластерни шакллантиришда тадбиркорлик фаолияти ва институционал қўллаб-қувватлашнинг ролини таъкидлади¹¹⁴. Ушбу тадқиқот кластерларнинг пайдо бўлиш жараёни ва кластер пайдо бўлишини рағбатлантириш сиёсатининг аҳамиятини таъкидлайди.

¹¹² Berg, L., Braun, E., & Winden, W. (2001). Growth Clusters in European Cities: An Integral Approach. *Urban Studies*, 38, 185 - 205. <https://doi.org/10.1080/00420980124001>.

¹¹³ Martin, R., & Sunley, P. (2003). Deconstructing clusters: chaotic concept or policy panacea? *Journal of Economic Geography*, 3, 5-35. <https://doi.org/10.1093/JEG/3.1.5>.

¹¹⁴ Braunerhjelm, P., & Feldman, M. (2008). Cluster genesis: technology-based industrial development. *Economic Geography*, 84, 245-246. <https://doi.org/10.1093/ACPROF/OSO/9780199207183.001.0001>.

Н.Трушкина ва В.Шипоша: Европа мамлакатлари миллий иқтисодиётлари ривожланишини таъминлаш ва инновацион экотизимларни ўзгартиришда кластер тузилмаларининг самарадорлигини таҳлил қилди. Улар кластерларни маҳаллий шароитлар ва рақобатдош устунликларга асосланган мувозанатли барқарор ривожланишга ёрдам берувчи минтақавий сиёсатнинг ҳал қилувчи элементи сифатида таъкидладилар¹¹⁵.

С.Лин ва бошқалар фикрича, “саноат кластери таъсирга таъсир этувчи омилларни ўрганиш учун тизим динамикаси методологиясини қўллаган, кластерларнинг рақобатбардошлиги ва инновацион салоҳиятини аниқлашда ишчи кучи, технология, пул ва бозор оқимларининг аҳамиятини таъкидлаган. Ушбу ёндашув саноат кластерларига таъсир қилувчи мураккаб муносабатларни тушунишга ёрдам беради”¹¹⁶.

Ушбу тадқиқотлар биргаликда кластер тизимларида иқтисодий ва технологик жараёнларнинг самарали шаклланишига асос бўлган тамойилларни ҳар томонлама тушунишни тақлиф қилади, кластер ривожланиши ва иқтисодий ўсишни рағбатлантиришда инновациялар, ҳамкорлик ва қўллаб-қувватловчи сиёсатнинг муҳимлигини таъкидлайди.

Кластерни самарали ривожлантириш кластер экотизимидаги тармоқлар, корхоналар ва институтларнинг турли эҳтиёжлари ва динамикасини ҳисобга олган ҳолда комплекс ёндашувни талаб қилади. Кластерларнинг шаклланиши, ўсиши ва барқарорлигини рағбатлантириш стратегиялари, жумладан, кластерларни хариталаш ва таҳлил қилиш, стратегик режалаштириш, давлат-хусусий шериклик, салоҳиятни ошириш ва инновацияларни қўллаб-қувватлаш кабилар 1-жадвалда келтирилган.

1-жадвалда биз кластернинг самарали шаклланиши ва ривожланишини таъминловчи тамойиллар, омиллар, жараёнлар ва стратегияларни ўрганиб чиқдик. Кластерлар географик яқинлик ва саноатнинг ихтисослашувидан тортиб технологик инновациялар ва давлат-хусусий шерикликгача минтақавий рақобатбардошлик, инновациялар ва иқтисодий ўсишда ҳал қилувчи роль ўйнайди.

Кластер тизими иқтисодий ривожланишга қаратилган стратегик ёндашув бўлиб, у маълум бир географик ҳудуддаги тегишли тармоқлар ва ташкилотлар ўртасида ҳамкорликни ривожлантиришга қаратилган. Кластер тизими доирасида иқтисодий ва технологик жараёнларни самарали шакллантириш тамойилларининг умумий хулосаси қуйидагича:

1. Кластерлар маълум бир саноат ёки тегишли тармоқлар гуруҳи атрофида қурилган бўлиб, асосий эътибор инновациялар, рақобатбардошлик ва иқтисодий ўсишни таъминлаш учун ушбу тармоқларнинг кучли томонлари ва ресурсларидан фойдаланишга қаратилган.

¹¹⁵ Trushkina, N., & Shiposha, V. (2021). Clustering of the national economy as an effective tool for the sustainable development of european countries. *Three Seas Economic Journal*. <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2021-4-11>.

¹¹⁶ Lin, C., Tung, C., & Huang, C. (2006). Elucidating the industrial cluster effect from a system dynamics perspective. *Technovation*, 26, 473-482. <https://doi.org/10.1016/J.TECHNOVATION.2004.11.008>.

Кластерни самарали ривожлантиришнинг комплекс ёндашувлари¹¹⁷

<i>Номи</i>	<i>Моҳияти</i>
Кластер харитаси ва таҳлили	минтақадаги мавжуд ва потенциал кластерларнинг кучли, заиф томонлари, имкониятлари ва таҳдидларини аниқлаш ва тушунишни ўз ичига олади. Бу жараён саноат таркиби, қиймат занжири, инновацион имкониятлар ва рақобатдош устунликларга оид маълумотларни тўплаш ва таҳлил қилишни ўз ичига олади.
Стратегик режалаштириш	кластерни хариталаш ва таҳлил қилиш асосида кластерни ривожлантириш учун аниқ мақсадлар, вазифалар ва ҳаракатлар режаларини белгилашни ўз ичига олади.
Давлат-хусусий шериклик	кластерни ривожлантириш ташаббусларини илгари суриш ва ҳар икки секторнинг ресурслари, тажрибалари ва тармоқларидан фойдаланиш учун зарурдир.
Кўникмаларни ошириш	ташаббуслари кластер ривожланишини қўллаб-қувватлаш учун зарур бўлган инсон капитали ва қобилиятларни шакллантириш учун жуда муҳимдир.
Инновацияларни қўллаб-қувватлаш ва технологияларни тижоратлаштириш	ташаббуслари тадқиқот ва ишланмаларни кластерлар доирасида бозорга тайёр маҳсулот ва хизматларга айлантириш учун муҳим аҳамиятга эга.
Мониторинг ва баҳолаш	кластерни ривожлантириш ташаббусларининг самарадорлиги ва таъсирини баҳолаш ва келажакдаги тадбирларни хабардор қилиш учун жуда муҳимдир.

2. Кластерни шакллантиришнинг асосий тамойили бизнес, тадқиқот институтлари, давлат идоралари ва бошқа манфаатдор томонлар ўртасида ҳамкорлик ва алоқаларни ривожлантиришдир. Ушбу ҳамкорлик инновациялар ва рақобатбардошликка олиб келадиган билим, ресурслар ва илғор тажрибаларни алмашишга ёрдам беради.

3. Кластернинг самарали шаклланиши кластер аъзолари ва манфаатдор томонлар фаолиятини мувофиқлаштирувчи бошқарув тузилмасини талаб қилади. Ушбу бошқарув тузилмаси ҳамкорликни осонлаштирадиган ва кластер мақсадларига эришишни таъминлайдиган кластер менежери ёки координаторини ўз ичига олиши мумкин.

4. Глобаллашган иқтисодиётда кластерлар тобора кўпроқ фаолият юритмоқда ва самарали кластерни шакллантириш жаҳон бозорида рақобатбардошликни оширишга эътиборни қаратишни талаб қилади. Бу халқаро ҳамкорликни, экспортни рағбатлантиришни ва хорижий инвестицияларни жалб қилишни ўз ичига олиши мумкин.

¹¹⁷ Муаллиф томонидан шакллантирилган.